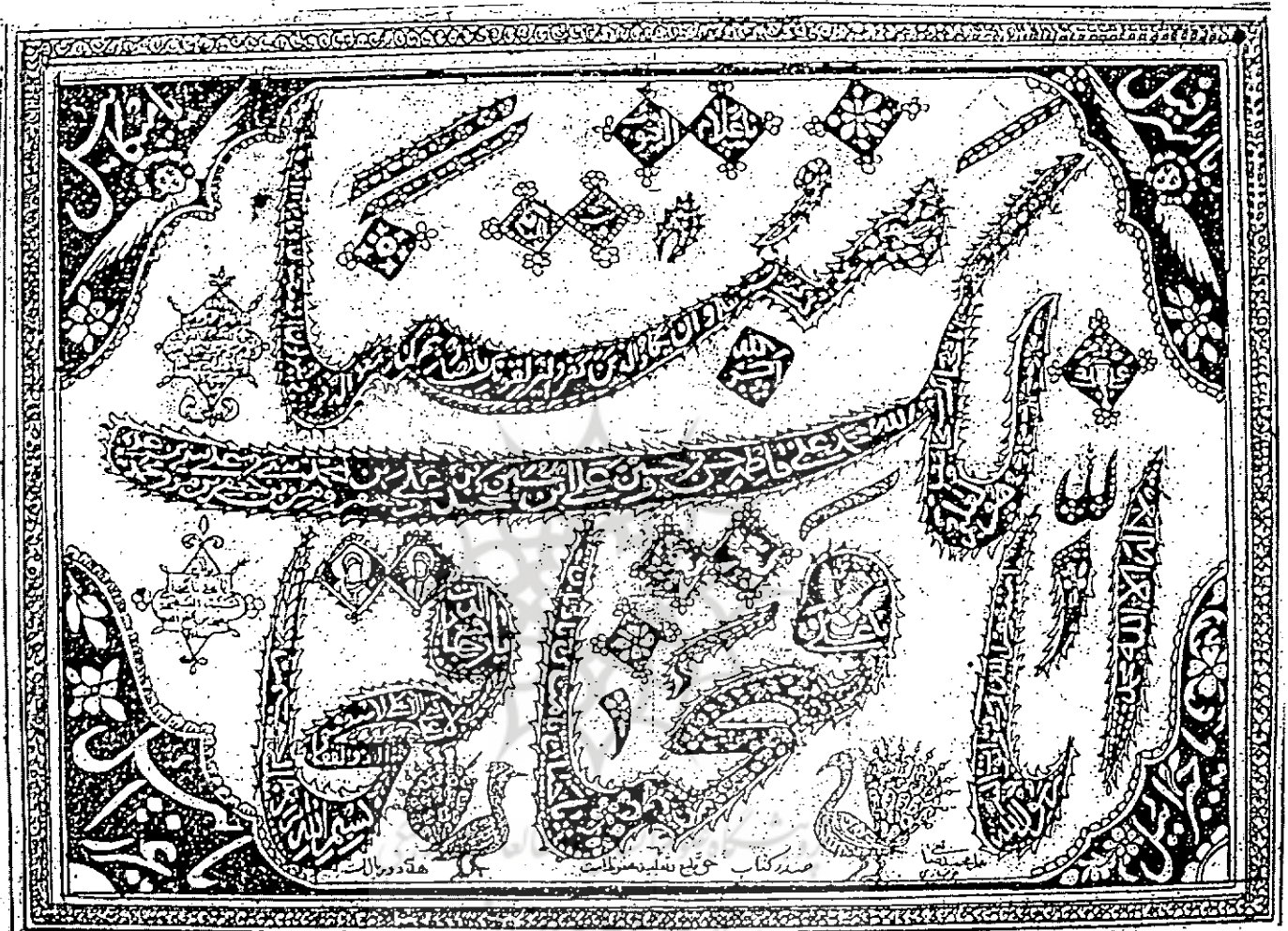

آرایه‌های گلبرگ و گلنقشی از ظفرنامه

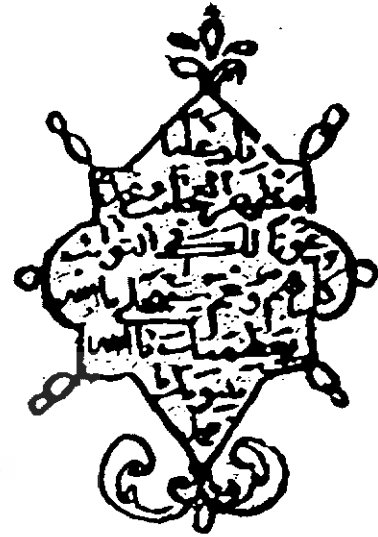
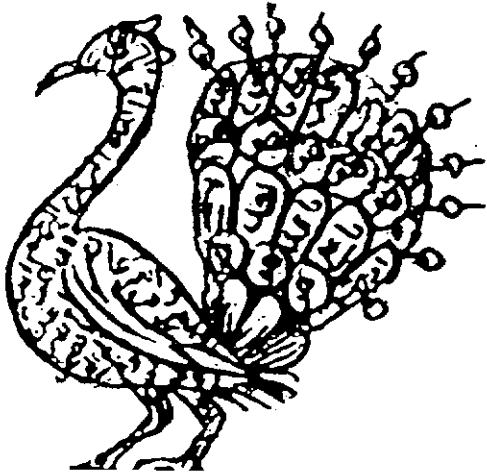
دکتر جابر عناصری

صاحب‌دلی از قلمرو رسامی و کتابت و تحریر، زنده‌یاد محمد صانعی خوانساری، مصور بسیاری از کتب چاپ سنگی از افسانه‌نگاری تا اوراق مقدس مذهبی - در کنار کتابت و کتاب‌آرایی، به تصویرگری گلبرگ‌های منقشی از عرصه حماسه و مذهب - به ذوق و اشتیاق تمام در مد نظر بیننده شیدا و آگاه و پژوهشگر جانسپار دانایی قرار می‌دهد و از لحاظ زیبایی‌شناسی خط و نقش، اثر بی‌مثالی می‌آفریند که مستلزم ساعت‌ها نظاره و سپس اقتباس و نگارش تفصیلی این مسایل مجمل تا شرح بی‌نهایت است، کاری به جز تحسین و تمجید او نمی‌یابیم جز اینکه: رفیع الدرجات، حضرت مصور عالم و آدم، در پردیس برین روان این هنرمند را در درجه متعالی قرار دهد.

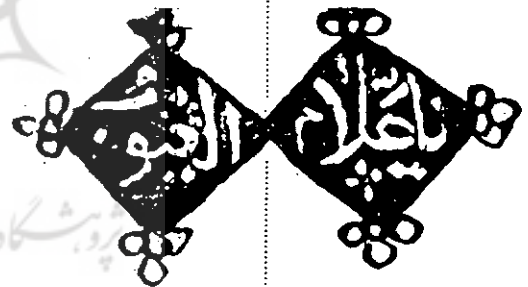

ضمن اینکه از رؤیت این گلبرگی که به قطع ۳۶×۴۶ سانتی متر در اختیار داریم، برآمده‌اند کارخانه صنعت چاپ سنگی و مربوط به ده‌ها سال پیش و هدیه آن برای دارنده صاحب ذوق دو ریال است. اما توصیف مطالب و مناظر این تک برگ زیبا و آن هم جای جای «منقش و مزین» به نقوش گیاهی و حیوانی به ویژه از لحاظ نگاره‌های قدسی به شمایل‌های گل‌آذین از آنجا شروع می‌شود که رسام به صورت لچکی در دو سوی این گلبرگ که در بر دارنده گلنقش «انا فتحنا لک فتحا مبینا» است - در بخش بالای صفحه، دو فرشته شهیر گشوده و دو ملک عرش برین را به قرینده‌سازی با مختصر تغییر در گل‌آرایی ترسیم کرده است با توضیح «یا اسرافیل» (در سمت راست) و «یا میکائیل» (در سمت چپ به خط جلی و تصاویر منجلی. در قسمت پایین صفحه نیز به همان شیوه تقارن نام جبرائیل و عزرائیل را (بدون تصویر) مزین به نقوش برجسته و زیبا قرار داده است. تو گویی رسام، بسیاری از نقوشی را که قبلاً در آغوش کتب چاپ سنگی به کار برده، در آستین نگاه داشته و در نگارش این ظفرنامه به کار گرفته است. تمام «نقطه‌ها» در برگ‌گیرنده نام و اسم اعظم و نبی و ولی است یا تمثالی از اولیاء الله و فرشته‌ها، آراینده این نقطه‌ها هستند. در بررسی نقوش رمزی - می‌دانیم - که ماهی حیوان مقدسی است و جان در آب دارد و پاک و «مطهر» است و نماد زندگی است. پس رسام حرف الف «انا» را به صورت ماهی یا گلبرگ‌های در برگ‌گیرنده الف ترسیم می‌نماید و به خط زیبا متن لااله الا الله، محمد رسول الله و

الباقی یعنی «نا» نیز دنباله مطالب را نشان می‌دهد. رسول‌الله - استغفرالله ربی و اتوب الیه...

تصویر، به صورت ماهی چنبره زده است و الف «نا» نیز همچون بخشی از پیکر ماهی و با تشدید مزین به نقوش گیاهی در مد نظر قرار دارد. اما حرف «ف» فتحنا، تصویر ملکی که حتما همان اسرافیل است با دو شهپر و شیپوری بر لب را نشان می‌دهد و از نظر نوشتاری، قید «یا علی» برای ذکر نام نادعلی از یاد رسام نرفته است. دو نقطه دیگر یعنی «ت» چسبیده به هم و نماینگر «صور اسرافیل» و شمایل ملک دیگر است در حالی که حرف «ن» در فتحنا آراسته به شکوفه‌های زیباست و رسام به هنرمندی تمام آخرین حرف فتحنا(الف) را با جملاتی پر کرده است: «یا حنّان یا منّان یا دیان»

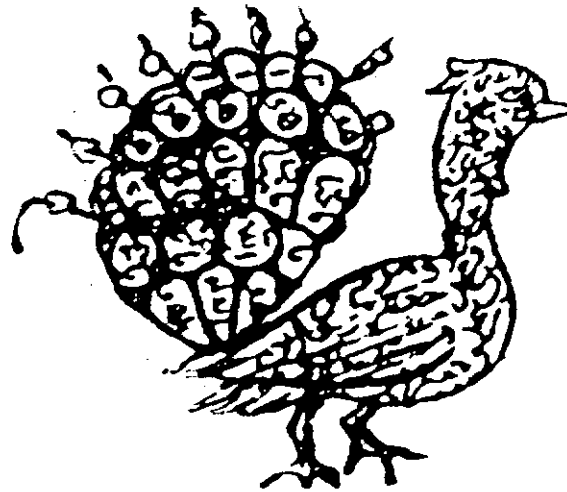
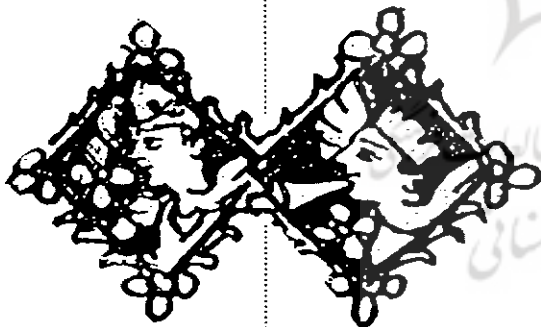

میزان علاقه شادوران محمد صانعی خوانساری درباره نبی و ولی و اولاد علی(ع) در تحریر فتحنا علنا به چشم می‌خورد. در داخل گل‌های حاشیه حرف «ف»، جمله یا رفیع الدرجات «نقش» بسته و دو نقطه مربوط به «ت» شمایل چشمگیر از اولیاء را در آغوش گرفته است. «مندرجات کلمه» «ح» چنین است: لافتی الا علی، لا سیف الا ذوالفقار، بسم‌الله الرحمن الرحیم. اما آنچه چشم‌نواز به نظر می‌رسد دو تصویر متقارن از طاووس - این مرغ بهشتی - در طرفین فتحنا به چشم می‌خورد. هر پری از طاووس، نام و نشانی از الله و پیامبر(ص) و علی(ع) و خاندان علی(ع) را نشان می‌دهد. باز هم ذکر: «یا حنّان یا منّان یا دیان و...»

وقتی نقاش گوشه‌ای از کاغذ را غنیمت می‌شمارد، از باب توسل به مولای عارفان و عاشقان، در داخل نگاره‌ای بسیار زیبا، می‌نویسد: «بولایتک یا علی یا علی - کتبه العبد الاعلی، محمد بن فتح‌الله صانعی»

اما نقطه «نا» را در قسمت بالای تشدید سراغ می‌گیریم با مختصر فاصله و در کنار «لک» تصویری از گلدان یا لاله چراغ در حالی که نام

مقدس علی علیه السلام در دو سوی آن به توازن و تقارن، «قید» شده است. در حالی که خود عنوان «لک» با ذکر: اَنَا فَتَحْنَا لَكَ وَ هُوَ الْعَلِيمُ... اللَّهُ مُحَمَّدٌ (ص)، عَلِيٌّ (ع)، فَاطِمَةُ (س) و اسامی امامان ارجمند، شکلی برجسته یافته و رسام باز هم فرصت را غنیمت شمرده و ناد علیا مظهر العجایب و... را در روی عنوان «لک» (در سمت چپ) در داخل نگاره‌ای دلپذیر تحریر نموده است.

حرف «م» مینا به تصویر پرنده‌ای - شاید به نشان معراج که: مرغ باغ ملکوتیم... مزین، و نقطه حرف «ب» به قید اسم اعظم «الله اکبر» اختصاص یافته و آن یکاد الذین کفروا... آذین‌بند بقیه حروف میناست. دو نقطه مربوط به حرف «ی» چسبیده به هم و آراسته به شکوفه و یکی نشان‌دهنده سیف و شمشیر و دیگری شمایی است از بزرگان ضمن اینکه نقطه «نا» نیز، گل آذین است.

سرآغاز همه نوشته‌ها، عنوان یا علام الغیوب، زینت‌بخش این برگ بی‌نهایت برجسته و تماشایی است. اطراف نوشته‌ها نیز «از باب تزئین» به گل و بوته آراسته شده و رسام جداً در تحریر مطالب و تعیین نگاره‌های مناسب و تکلیف نقش‌ها و توجه به رمز و راز و... کوشش فراوان کرده است. در قلمرو هنر شیعی و ظرایف مبتنی بر خطاطی و مشاقتی و نگارگری، رسام چیره‌دست نمونه زیبایی فراهم دیده و جستجو برای یافت چنین گلبرگ‌هایی با این گلنقش‌ها، از وظایف پژوهندگان شعر و هنر شیعی است.

متأسفانه امروز ما در یافتن شواهد این گونه فاخر کوتاهی می‌کنیم و اگر راقم این سطور چگونگی به دست آوردن این سند گران‌بایه - از میان اوراق باطله در یک شهر دورافتاده - را بازگو کند، متنوی هفتاد من کاغذ می‌شود. در فرصت مقتضی شواهد دیگری از این گلبرگ‌ها را به یاری ایزد آموزنده طریق پژوهش، معرفی خواهیم کرد.